

Umida Yuldosheva
“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universiteti
Iqtisodiyot fakulteti 2-bosqich talabasi

NAVOIY FENOMENI-YANGI O‘ZBEKISTON YOSHLARI MA’NAVIYATINING ASL YO‘LBOSHCHISI

Annotatsiya: Mazkur maqolada Alisher Navoiy shaxsiyatining, ijod va hayot yo‘lining bugungi zamonaviy O‘zbekiston sharoitida yoshlar ruhiyatida komillikka yetkazuvchi asosiy mezonlardan biri ekanligi borasida so‘z boradi va buning dalili o‘laroq Navoiy lirikasining ba‘zi jihatlariga to‘xtalib o‘tiladi. Ushbu masalaning qanchalik dolzarbligi va amalga oshirilayotgan har bir ma‘rifiy jarayonlar bevosita hamda bilvosita Dahoning umr va adabiy yo‘li bilan kesishishi haqida to‘xtalib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: Yangi O‘zbekiston, Renessans, adabiy meros, milliy birlik, mustaqillik tafakkuri, hamd, radif, maqta’.

Yosh avlod tarbiyasida Navoiyning o‘lmas me‘rosi muhim o‘rin tutadi. Hozir ba‘zi yoshlar orasida jinoyatchilik, ichkilikbozlik, giyohvandlik singari illatlarning kuzatilayotgani ma‘lum darajada Navoiydan uzoqlashganimizning achchiq mevasidir. Bunday muammolarga barham berish uchun Navoiy hikmatlarini yosh avlod ongiga bolalikdan singdirib borish kerak. Navoiyni tushunish, tushuntirish uchun uni sevish, sevdirish lozim. Yangi O‘zbekistonda Yangi Renessans yoshlari qalbida Vatanga, millatga muhabbatni shakllantirishda ham Navoiy asarlarining o‘rni katta. Navoiyning nafaqat ijodi, balki sermazmun hayoti ham barchamiz uchun muhtasham namunadir. Uning bunyodkorligi, xalqsevarligi, haqparvarligi hammamizga o‘rnak bo‘lishi lozim. Navoiy ijodi esa barchamizni ogohlikka, ezgulikka, kamtarlikka undaydi. Mana bu purhikmat satrlarga e‘tibor bering:

Bahr din qatrag‘a ta‘zim ila taxsin ko‘rdim,

Mexrdin zarrag‘a e‘zoz ila ehson topdim.

Ya‘ni, dengizning tomchiga ta‘zim ila tahsin qilganini ko‘rdim, quyoshning zarraga e‘zoz va ehson ko‘rsatganiga guvoh bo‘ldim, deganlar. Shu baytning o‘ziyoq hazratning insoniyatni kamtarinlikka, adolat va insofga da‘vat etganini ko‘rsatadi.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgach, ulug‘ bobokalonimiz shaxsiyati va ijodiga munosabat tubdan o‘zgardi. Hazratning boy adabiy merosiga to‘laqonli va haqqoniy yondashish imkoniga ega bo‘ldik. U zotning ijodini yanada chuqurroq o‘rganish bo‘yicha ko‘plab tadqiqotlar qilinyapti, ilmiy izlashishlar ko‘lami yanada kengaymoqda.

Hazrat Alisher Navoiy — butun turkiy she‘riyatda eng ko‘p g‘azal bitgan ijodkor. U umrining oxirlarida o‘zbek tilida bitilgan kichik asarlari— lirik she‘rlarining barchasini jamlab, «Xazoyin ul-maoniy», ya‘ni «Ma‘nolar xazinasini» degan to‘rt kitob tuzgan edi. Ana shu to‘rt devonning har birida 650 tadan, hammasi bo‘lib 2 ming 600 g‘azal mavjud. Devon, bilasiz, shoirlarning kichik, ya‘ni lirik asarlarini alifboga asoslangan maxsus tartib asosida joylashtiradigan to‘plami hisoblanadi. Harflar asosida joylashtirishda o‘sha asarlar, aytaylik, g‘azallarining qofiyasi radifli bo‘lsa — radifi qaysi harf bilan tugaganiga suyaniladi. Shu tariqa avval «alif», keyin «be», so‘ng «te» va hokazo harflar bilan tugagan asarlar berib boriladi. Bu g‘azallar bo‘limlari «Alif» radifli

gʻazallar turkumi, «Be» radifli gʻazallar turkumi, «Te» radifli gʻazallar turkumi, va hokazo deb yuritiladi.

Radif — aslida, qofiyadan keyin takrorlanib keladigan soʻzlar, degani. Bu yerda esa u qofiya yo radif tugagan harf maʼnosida keladi. Devonlarda barcha aytaylik, qasida, qitʼa, ruboiy, tuyuq va boshqa kichik lirik janrlarda ham alifbo asosida joylashtirish tartibiga istisnosiz amal qilinadi. Navoiy devonlarida ham bu qoidaga qatʼiy rioya etilgan. Xoʻsh, bir harf turkumiga oid gʻazallarni joylashtirishda qanday ichki tartibga amal qilinadi? Bunda endi gʻazalning mavzusi asos qilib olinadi. Har bir harf guruhi boshida avval hamd, keyin naʼt gʻazal keladi. Bordi-yu, shu harf bilan tugaydigan hamd gʻazal boʻlmasa, guruh bevosita naʼt gʻazaldan boshlanadi. Hamd gʻazal ham, naʼt gʻazal ham boʻlmasa, harfiy guruh mavʼiza, yaʼni vaʼz-nasihahat ruhidagi gʻazal bilan ochiladi. Xoʻsh, hamd nima? «Hamd» soʻzi Navoiy asarlari lugʻatida maqtov, madh, deb berilgan. Islomiy aqidaga koʻra esa maqtov faqat va faqat Ollohgagina loyiq, unigina maqtash mumkin va kerak. Shundan ham maʼlum boʻlib turibdiki, bevosita Olloh taʼrif va tavsif etilgan gʻazallar hamd gʻazallar deyiladi.. Hamd gʻazallarining aksariyatida shoir Olloh kulli mavjudotning yaratuvchisi ekanligini badiiy til bilan taʼriflaydi. Yana bir muhim jihati shundaki, yaralganlarning bari — Ollohning mavjudligiga isbot. Chunki tasavvufda butun borliq — Olloh, yaʼni zotning koʻrinishi, deb qaraladi. Hamd gʻazallarni, shartli ravishda, ikki turga ajratish mumkin:

1. Tavhid hamdlar.
2. Munojot hamdlar.

Navoiy ayrim hamd gʻazallarining maqtaʼsida shu asarning hamd ekanligini taʼkidlab oʻtadi:

1. Navoiy qaysi til birla sening hamding bayon qilsun,

Tikan jannat guli vasfin qilurda gung erur goʻyo.

(«Gʻaroyib us-sigʻar», 2-gʻazal).

2. Ushshoq aro, yo Rabki, Navoiygʻa maqome

Bergilki, sening hamdinga boʻlsun tili goʻyo.

(«Gʻaroyib us-sigʻar», 3-gʻazal).

3. Navoiyning tilin shukrunggʻa goʻyo aylakim, boʻlgʻay

Anga hamding gulistonida har dam yuz navo paydo.

(«Badoyeʼ ul-vasat», 2-gʻazal).

Yosh avlodning qalbida vatanparvarik kabi muqaddas tuygʻularni shakllantirish dolzarb masala. Qolaversa, oʻzbek milliy anʼanalariga koʻra dardmandlarga malham topish, ojizlar va kambagʻallarning koʻnglini koʻtarish, yetimlar va beva ayollarga yordam, rahmshavqat qilish insoniylik jihatidan burchdir. Shoir bu haqda quyidagi misralarni yozgan: «Kimki bir koʻngli buzugʻning xotirin yod aylagay, Oncha borkim, Kaʼba vayron boʻlsa obod aylagay. Demakki, bir muhtojning, noiloj, chorasiz qolgan odamning koʻnglini koʻtarish, dardiga malham topish savoblik darajasi jihatidan vayron boʻlgan Kaʼbani qayta tiklashdan afzaldir. Vatanparvarlik

insonparvarlik tushunchachi bilan hamohangdir. Milliy mustaqillik halqimizda, ayniqsa, o‘sib kelayotgan yosh barkamol avlodimizda vatanparvarlik tuyg‘ularining tiklanishida muhim ahamiyat kasb etdi. Shoirlarimiz Vatanni inson hayotining ma‘no-mazmunini belgilaydigan qadriyat deb bilgan. Har ne bo‘lsa ham o‘z vataniga sodiq qolish g‘oyasi hozirgi kun uchun ham dolzarb masala hisoblanadi. «Odam savdosi deb atalmish girdobning qurboniga aylangan insonlar soni tobora ko‘payib bormoqda. Undan tashqari hozirgi kunda o‘zlarining g‘arazli va jirkanch niyatlarini amalga oshirish maqsadida yurtimizga har-xil yo‘llar bilan kirib kelayotgan, mustaqil dunyoqarashi shakllanib ulgurmagan yoshlarimizni qalbi va ongini qandaydir zararli va buzg‘unchi g‘oyalar bilan egallashga harakat qilayotgan yovuz kuchlarga qarshi kurasha olish va o‘z yurtini g‘animlardan himoya qilish vatanparvar insonlar uddalay oladigan topshiriqdir. Muxtasar qilib aytganda, mutafakkir ma‘naviy merosining yosh avlodni g‘oyaviy tarbiyasida tutgan o‘rni, inson tarbiyasi bilan bog‘liq o‘g‘itnasihatlar, fikr-mulohazalari, talab-ko‘rsatmalari, orzu-istaklarini bir yerga jamlab, ularni tartib bilan joylashtirib chiqsa, insoniy kamolotga erishish yo‘llari ko‘rsatilgan o‘ziga xos nazmiy dastur, qo‘llanma vujudga keladi. Navoiy asarlarining g‘oyaviy tarbiyadagi o‘rnini o‘rganar ekanmiz, g‘oyaviy tarbiyaning muhim vositasi bo‘lgan adabiyotning naqadar buyuk kuch va katta ahamiyatga ega ekanligini ko‘rishimiz mumkin bo‘ladi!

Allomaning mukammal asarlar to‘plami ilgari ham nashr etilgan, biroq o‘sha davrdagi mafkura nuqtai nazaridan asarlardagi butun-butun boblar tushirib qoldirilgan. Mustaqillik yillarida Navoiyning mukammal asarlar to‘plamini to‘lalagicha chop etish ishlari yakuniga yetdi.

Navoiy dahosi tufayli insoniyat tarixida dunyoning turli joylarida yashayotgan turkiy xalqlar yakkalam qilindi, millat ma‘naviy merosi umumjahon xazinasidan mustahkam o‘rin oldi. Mustaqil O‘zbekistonda Navoiyni anglash davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. Respublikadagi eng yirik viloyatlardan biri va uning markazi, O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Til va adabiyot instituti, opera va balet akademik teatri, O‘zbekiston Davlat kutubxonasi, Samarqand Davlat universiteti va boshqa yuzlab madaniy-ma‘rifiy muassalar, jamoa xo‘jaliklari ulug‘ shoir nomi bilan ataladi.

Biz haqli ravishda Navoiyni milliy ong va shuurimizning ulug‘ charog‘boni va ilhomchisi deya olamiz. Navoiyning umrboqiy merosi, el va elatlarni ezgulik, poklik, haqiqat atrofida jipslashtirishga qodir bo‘lgan bebaho boyligimizdir. Navoiy asrlar osha barhayot va zamon bilan hamnafasdir.

O‘zbekiston milliy istiqlol va mustaqillik yo‘lidan og‘ishmay olg‘a borayotgan bugungi kunda avlodlarimiz o‘ngida milliy ong, mustaqillik tafakkuri va milliy birlik kabi g‘oyalarni shakllantirishda Mir Alisher Navoiyning bosib o‘tgan boy, jo‘shqin hayot va ijod yo‘li hammamiz uchun yo‘lboshchi hamda yo‘lchi chiroq bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G‘ofurova Z. Navoiyning hamd va na‘t g‘azallari. T.2001, Ma‘naviyat nashriyoti
2. Komilova M. Alisher Navoiy ijodiy merosining yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati. T.2022, “World of Philology” scientific journal
3. Navoiyga qaytish I.Haqulov, T.2007, Fan nashriyoti